

Olvasói jegyzet egy Pázmány-tanulmányról

Pázmány Péter érdemeinek megítélésében a nemzeti közvélemény nem volt egységes a történelem során. Rendkívüli képességeit, tudását, *irodalmi* nagyságát senki nem vonta kétségbe. Hellyel-közzel bírálták közoktatás-szervező tevékenységét, mert igen nagy teret nyitott a jezsuitáknak. Rekatalizáló törekvéseit és Habsburg-hűségét a magyarság egy tekintélyes része negatívan ítélte meg, leginkább — érthetően — a protestánsok. (A felszabadulás előtti katolikus és protestáns véleményeket ismerem, a baloldalét, általában az egyházaktól független csoportokét, legfeljebb közvetve. Olvasóként tudom, hogy *Móricz Zsigmond* az Erdély-trilógiában ellenszenvvel ír róla.)

1945 után pervesztes lett. Nevét elvették attól az egyetemről, amelyet ő alapított, helyére egy olyan tudós neve került, akinek nagyságáról a nemzeten belül nem volt vita. Szobrát eltávolították a közterületről.

Halálának 350. évfordulója alkalmat adott rá, hogy igazságot szolgáltatásnak neki. Ezt a feladatot vállalta *Mészáros István*, aki a *Pedagógiai Szemle* 1987. évi 5. számában igen érdekes és adatgazdag tanulmányt tett közzé Pázmányról. Az értékelés az iskolaszervezésen kívül a bíboros egyházzervezési és politikai tevékenységére is kiterjed.

A tanulmányban a *pervesztés előtti* Pázmányt látjuk viszont, az akkori értékítéletnek nagyjából megfelelő gondolati keretben. Meglepő a pozitívumok kizárólagossága. A hosszú éveken át rosszul beállított mérleget a tanulmány átállítja, de az objektivitás egyensúlyát nem hozza létre. Összehasonlítottam az írást *Szekfű Gyula* Pázmány-portréjával (*Magyar történet* V. köt. 280—290. o.), úgy látom, *Szekfű* egy árnyalattal kritikusabb.

Ezúttal azonban nem *Mészáros Istvánnal* akarom gondolataimat kicserélni, hanem a szerkesztőséggel.

Nem vagyok benne biztos, hogy a *Pedagógiai Szemle* szerkesztősége a szerző megállapításait elfogadja. Nyitottságát, toleranciáját dicséri, hogy a tanulmányt mégis közölte, mégpedig olyan formában, amelyből *Mészáros István* véleményét pontosan megismerhetjük. Így és csak így helyes. Nem vagyok híve annak, hogy a szerzőt véleményének tompítására, kompromisszumra szólítsák fel. (Mert akkor az eltérő vélemény kifejtése szócséplés lenne.) Megjelennek tehát, jelenjenek is meg olyan nézetek, amelyek a folyóirat elvi irányával ellentétes *elkötelezettséget* jeleznek. *A nyitottsághoz azonban más is hozzátartozik.* Valamiképpen utalni kell arra, hogy a tárgyalt ügyben van vagy lehetséges más értelmezés is, továbbá, hogy a szerkesztőség ezeket és ezeket a megállapításokat nem fogadja el a magáénak. Az utóbbi azért is szükséges, hogy a folyóirat ne támogasson a tekintélyével — esetleg szándéka ellenére — olyan véleményt, amelyet nem helyesel, és amelyet nem akar elfogadtatni.

A *Pedagógiai Szemle* ritkán közöl szerkesztői megjegyzést. Tulajdonképpen jól teszi; a szerkesztői megjegyzés a *publicisztikai*, nem pedig a tudományos ellenvélemény közlésének megfelelő forma. Ha valaki bíráló vagy kétel-

kedő észrevételeket tesz, az megjelenik a Fórum rovatban. Amikor feltehetően többen és többféleképpen akarnak hozzászólni, a szerkesztőség vitát indít. Ennek nagy előnyei mellett van egy hátránya is. A vitatott vélemény megjelenése után csak hónapokkal, fél esztendővel ismeri meg az olvasó az észrevételeket. Az ilyen vitaszervezésnek a fenntartása szükséges ugyan, de alkalmat kellene találni a gyorsabb, közvetlenebb válaszra is. Követendő módszernek tartom az Élet és Irodalomét: „kényes” esetekben az írással együtt közlik az „ellen”-írást. (L. pl. *Eörsi István* és *Fekete Sándor* cikkeit az 1987. március 6-i számban.)

A szakfolyóiratoknak azért is kötelességük a nyitottság — és ennek érdekében a viták és a bírálható írások vállalása —, mert a közvélemény tekintélyes része még nem „nyitott”. Ha valamelyik történelmi vagy szellemi kiválóságunkról többpólusú elemzés jelenik meg, akkor a hagyományos, tekintélyelvű értékeléstől eltérő megállapításokat tiszteletlenségnek minősítik, holott ezek a megállapítások esetleg nem is negatív értelműek. Jellemző példa, bár nem napjainkból: akadtak, akik Szeffű Gyulának a Bethlen-életrajzban és a *Magyar történetben* megrajzolt Bethlen-képet negatív átértékelésnek tartották, holott a fejedelem nagyságát, európai dimenzióit (nemzeti abszolutizmus!) senki olyan meggyőzően nem mutatta meg, mint Szeffű. Olykor szakírók is ennek a hagyománynak a hatása alá kerülnek. Nem a deheroizálást sürgetem — az az ellenkező véglet. Hanem az „audiatur et altera pars” módszerét, amely a tárgyilagosság legfőbb emberi és gondolati biztosítója. A tv-játék mint művészi alkotás szerzőjének joga van ahhoz, hogy Pázmányt csak az országáért aggódó, küzdő, őrlődő magyarként mutassa be, a történelmi teljesség követelése sértene az írói szuverenitást. (Móricz Zsigmondot sem lehet megróni az ellenkező előjelű ábrázolásért.) A Pedagógiai Szemle közleményei viszont *szakmai* rangot képviselnek, és a neveléshez adnak közvetlen vagy közvetett útmutatást. Nem lehet azonban történelmet, irodalmat tanítani anélkül, hogy legalább a háttérben ott ne legyen a *különböző megítélések* ismerete. Ezekre mindig fel kell hívni valamiképpen az olvasók — a tanárok — figyelmét. Pedagógiai érdekből is: egysíkú értékelések esetén a diákok csak leckét tanulnak, nem történelmi gondolkodást. A nagy ember, a nagy mű éppen akkor kapja meg igazi rangját, ha sokfelől megvilágítják. A diáknak tudnia kell arról is, hogy Pázmány (és mások) megítélésében nemzeti belüli nézetkülönbségek voltak és bizonyára *vannak*.* Éppen ezt hiányolom leginkább a Pázmány-méltatásból, mert ezt a szerző meggyőződésének sérelme nélkül megírhatta volna — és ezt a hiányt kellene elsősorban jeleznie a szerkesztőségnek.

Pázmány irodalmi és oktatásszervezői érdeme nem lesz kisebb, ha tudjuk, hogy a tevékenységét mozgató politikai eszme, a Habsburgok iránti elkötelezettség, tévútnak bizonyult: rövid távon az ellenkezője történt annak, amit Pázmány remélt (élete végén maga is kezdte felismerni), a beteljesedésért pedig, hosszú távon, az országnak szörnyű árat kellett fizetnie. Magyar és történelem szakos kartársainknak azt javasolhatjuk, hogy főleg Pázmány rendkívüli adottságaira, műveltségére, tudására, korához mérten észelvű gondolkodására irányítsák tanítványaik figyelmét — a mai magyarságnak mindennél inkább ezekre az erényekre lenne szüksége.

Pázmány Péter, a közoktatás-politikus megállapításait tudomásul veszem, mint Mészáros István nézeteit. Remélem, ő sem marasztal el engem az övétől huszonöt százalékból eltérő véleményemért.

BÁN ERVIN

* L. Péter Katalin cikkét. Magyar Nemzet, 1988. március 5.